

Ion Maxim, un cărturar singuratic

de Radu Ciobanu

În 1974, din proprie inițiativă și fără să ne fi cunoscut mai îndeaproape, Ion Maxim mi-a făcut surpriza unui articol generos despre primele mele romane („Orizont”, nr. 8/1974). Firește, i-am mulțumit printr-o scrisoare, ceea ce l-a impresionat, fiindcă, mi-a spus mai târziu, trăiam vremuri în care buna cuviință a fost abolită și gestul de a-i mulțumi unui critic pentru opinia sa a devenit desuet. El - zicea - nu face decât să-și urmeze vocația, nu așteaptă gesturi de recunoștință, dar, mulțumindu-i, l-am surprins, eu fiind cu zece ani mai tânăr, pe când mai obișnuiau uneori să-i mulțumească doar cei din generațiile vechi. Își exprima și o seamă de rezerve în acel amplu articol, pentru că era un comentator exigent, nu cultiva critica de complezență, dar am avut suficientă înțelepciune să le iau în serios și să țin seama de ele în cărțile mele următoare pe care, de atunci, i le-am trimis. Așa a început între noi un schimb epistolar fluent, mult mai bogat, mai consistent dinspre partea lui, trădând un apetit confesiv propriu singuraticilor care au revelația unui conlocutor receptiv. Într-una din scrisori mi-a și mărturisit, de altfel, predilecția sa pentru expresia epistolară: „Cât privește nostalgia unei corespondențe, țin să-ți spun, ca unul ce a îndrăgit-o și practicat-o în diverse chipuri și cu diverse persoane, că oamenii de azi au pierdut gustul ei. Nu-i cunosc farmecul și n-o cultivă, poate pentru că-și dau seama că se află într-o epocă a suspiciunii când orice cuvânt trebuie cântărit și orice frază controlată ca să nu dea prilej unor interpretări nedorite. Poate intervine și comoditatea, deși, stăruint de mulți ani asupra problemei, mi-am dat seama că primul motiv este acela ce frânează orice elan, dacă nu îl interzice chiar. Din păcate, personal, nu pot renunța la ea și o fac cu toate riscurile, dar nu am încotro: sunt furat de această modalitate, una din cele mai atrăgătoare și mai plină de înțeles, chiar dacă răspunsurile primite sunt rare, adesea expeditivă sau seci. Așa încât e bine să mai reflectezi înainte de a încerca potolirea nostalgiei, pe care o simt încă peste multele scrisori ce le-am scris cu aceeași bucurie din timpul studenției.”

Să nu uităm că ne aflăm în anii șaptezeci, când nimeni nu-și imagina internetul și e-mailul, devenite azi pretexte ideale pentru justificarea lenei („comodității”, eufemistic zis), indiferenței, superficialității și lipsei de civilitate în relațiile sociale. Deși, în paranteză fie zis, și prin e-mail se poate corespunda tot atât de consistent, plasând scrisoarea „în ataș”, cu diacritice, din respect pentru limbă și destinatar, singura diferență fiind aceea că grafia nu mai e manuscrisă. În citatul de mai sus se află însă și un indiciu discret asupra itinerariului biografic al criticului, care a avut fără îndoială o influență considerabilă asupra profilului său spiritual din anii când l-am cunoscut. El remarcă astfel că inapetența contemporanilor pentru comunicarea epistolară provine și din faptul „...că-și dau seama că se află într-o epocă a suspiciunii când orice cuvânt trebuie cântărit și orice frază controlată ca să nu dea prilej unor interpretări nedorite.” De unde această concluzie? Din adevărul că toți aveam sentimentul și realmente trăiam într-o epocă a suspiciunii, dar Ion Maxim era, în plus, „beneficiarul” experienței atroce a șaisprezece ani (!) de temniță comunistă. Șaisprezece ani! Să încercăm să ne

imaginăm un om tânăr, artistic hărăzit, în plină putere creatoare, trăind de la 23 până la 39 de ani în lanțuri, cu tot ceea ce, nu doar metaforic, reprezintă aceasta. Dar ce crimă teribilă a putut comite pentru a avea parte de o asemenea sentință? Motivul a fost unul de natură religioasă, asimilat politicului.

Ion Maxim a făcut parte dintr-o generație a cărei evoluție firească a fost frântă brutal în convulsiile istoriei, fiind reluată - când a mai putut fi reluată - peste ani, în cu totul alte condiții. Unii, reveniți din hiatul care li s-a impus, s-au adaptat noilor realități, cu prețul capitulărilor sau concesiilor, alții au supraviețuit supravegheați, îngăduiți, marginalizați, dar fără a-și sacrifica crezul și verticalitatea. Printre aceștia din urmă s-a numărat și Ion Maxim. Generația sa a fost inspirat numită de Constantin Țoiu „Generația amănată”. Cu acest titlu, Lucian Valea, aparținând el însuși respectivei generații, a început să elaboreze încă din anii 70 o impunătoare monografie, care a apărut postum, abia în 2002.¹ Ion Maxim e de mai multe ori evocat în aceste pagini, printre tinerii scriitori aparținând aripilor transilvane a generației, afirmați în anii războiului, apoi grupați în „Cercul Literar de la Sibiu” și/sau coagulați în jurul unor publicații precum „România viitoare” din Sibiu (1944-45) sau „Tribuna” și „Lupta Ardealului” din Cluj (1946-48). Pentru ca, pe măsură ce „dictatura proletariului”, susținută de prezența armată sovietică, devenea tot mai expresivă, elanul publicistic și militant să li se tempereze, ei retrăgându-se din prima linie a vieții literare. A fost un reflux voluntar, dictat de prudență și deziluzie, pe care Lucian Valea îl explică plauzibil, în ambianța Ardealului de atunci: „Ei înțelegeau că în noua viață publică a Transilvaniei li se rezervase o poziție de inferioritate. Că statutul lor liber se hotăra nu în baza unor criterii valorice, ci după considerente extraliterare și conjuncturale. La toate aceste stări de lucruri, explicabile până la un punct, dacă ne gândim la condițiile concrete ale eliberării Ardealului, se mai adăuga, nedreaptă și jignitoare, minimalizarea rolului militant, antifascist și antihortyst, din timpul războiului de către unii confrați maghiari care-și deghizau intoleranța șovină sub culorile generoase ale noii democrații. Că la mijloc nu era vorba de năzăriri și invenții avea s-o demonstreze *unificarea* [s.aut.] scriitorimii din România într-un organism nou, în care scriitorii maghiari sunt primiți cu brațele deschise, în timp ce *Asociația Scriitorilor Români din Ardeal* e lăsată fără nicio explicație la o parte.” Nu e lipsit de interes amănuntul că această „unificare” prin excluderi a fost coordonată și consfințită prin complicitatea lui Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu, Raoul Șorban, Nagy István și Nicolae Moraru. „Așa se explică - adaugă Lucian Valea - retragerea în umbră a unui mare număr de colaboratori, prezenți cu asiduitate în primii ani în paginile culturale ale ziarelor clujene: Ion Apostol Popescu, Petre Hossu, Ovidiu Drimba, Ion Maxim [...] cât și absența lor de la alte manifestări culturale” (pp. 302-303).

¹ Lucian Valea, *Generația amănată*. Ediție îngrijită de Oana Valea și Mircea Măluț. Cluj. Editura Limes, 2002.

Armat anul 1947, sfârșit cu abdicarea silnică a Regelui, și anul 1948 care, pentru viața intimă și destinul multora a avut o pondere strivitoare de sub care cu greu și-au revenit, cei ce și-au mai revenit. Ion Maxim a fost dintre cei care au supraviețuit, salvat prin cultură sau, mai exact, prin credință, care tot culturii îi aparține. Era fiul unui învățător dintr-un sat din Sălaj, Tihău, căzut sub „Diktat”. E de reținut în contextul acestor însemnări că nordul Ardealului era în marea lui majoritate greco-catolic. După cum nu e lipsit de semnificație faptul că, în refugiu fiind, ultimii ani de liceu i-a urmat în „Mica Romă”, la Blaj. Era încă din copilărie, cum mi-a mărturisit, credincios fervent și așa a rămas până la sfârșit. Așadar, în 1948, Biserica Greco-Catolică a fost desființată, bunurile transferate în patrimoniul B.O.R., iar oponenții acestor măsuri au înfundat pușcăriile, cu ani grei de osândă. Printre ei și Ion Maxim, care n-a fost doar un oponent retoric, ci a trecut efectiv la catolicism, gest extrem în acel moment, expresie deopotrivă a credinței sale ferme și a protestului explicit. E de presupus că s-a manifestat și public, ceea ce îi va fi agravat situația, Biserica Romană fiind la vremea aceea una dintre bestiile negre ale regimului, decretată ca pericol pentru siguranța națională.

Cum spuneam, a apucat să se afirme publicistic semnând poezie, eseu, cronică literară și de artă vizuală. Editorial a debutat în 1942 cu o proză fantastică, *Simfonia neterminată*, urmată de un poem dramatic, *Cântecul stelelor* (1945), ambele permițând totuși presupuziția că vocația sa primordială a fost una poetică, lirică. Se va vedea asta în 1968, când, la patru ani de la ieșirea din detenție, a revenit în viața literaturii cu volumul de poeme *Interferențe*, în care apare ca un poet matur, format la școala clasicismului, căruia i-a rămas definitiv dedicat. Am folosit sintagma *viața literaturii și nu viața literară*, pentru că, stabilit la Timișoara, trăia retras, participa sporadic la reuniunile Asociației Scriitorilor, lucra de nevoie ca economist la o întreprindere oarecare și, după atâția ani de temniță, avea o sănătate precară. Suferea și de o boală rară - ereditară?, dobândită? - un tip de purpură din gama sindromului hemoragipar, din cauza căreia petrecea lungi perioade prin spitale. În răstimpurile de răgaz, lucra în schimb cu febrilitate, într-un stil de viață riguros programat, dezvăluit tot într-una din epistolele prin care țineam o legătură destul de fluentă și, în orice caz, cordială: „Poate o să zâmbești dar încerc de mai bine de zece ani să trăiesc în conformitate cu un program mai mult sau mai puțin riguros, un program ce împarte ceasurile puține ale unei zile la multele necesități de tot felul: de la cele lăuntrice la cele exterioare, de la meditație și reculegere la dialogul cu puținii oameni apropiați (extrem de puțini și de rari), de la modesta lectură spirituală la aceea a literaților noștri „mari”, de la însemnarea unui gând la adâncirea unei idei sau notarea (tot rară și sărbătorească) unui vers. De cele mai multe ori nu reușesc și o iau iarăși de la capăt. Caietele mele, plicurile, hârtiile volante sunt pline de orare, pline de acea încercare de drămuire a timpului, care, abia acum simt cum îmi scapă dacă odinioară mi se părea că este prea darnic. Am scris cândva și un poem pornind de la această obsesie. Din păcate reacțiile sunt, la vârsta mea, cel puțin, întârziate și energia aproape de sfârșit. Ca să nu mai vorbesc de entuziasmul care îmi lipsește aproape cu desăvârșire.”²

Se simțea în permanență supravegheat, dar continua să lucreze cu tenacitate, cu un extraordinar *amor intellectualis* și totodată nestins elan pentru lucrul bine făcut, probabil compensatoriu al îndelungaților ani de tăcere. A reușit astfel ca, din 1968, anul revenirii sale editoriale, până în ultimul său an, 1980, să publice, în ciuda „dosarului”, a tergiversărilor, a cenzurii, a șicanelor, opt volume: poezie, roman, nuvele, critică literară, eseu filozofic. În același timp, comparativ cu alți confrăți, trecuți prin încercări similare, Ion Maxim era ținut pe margine, puțin comentat, discret ocultat. Îmi amintesc că la apariția volumului *Orfeu, bucuria cunoașterii* (1976), căzusem de acord cu Centrul de Librării și Difuzare a Cărții să organizăm o lansare la Deva. Pentru ca, la scurt timp, directorul Centrului, Vladimir Pop, sufletist și de bunăcredință, să mă anunțe, speriat și oarecum conspirativ, că „organul” îi atrăsese atenția să contramandeze lansarea și să nu se mai angajeze în nicio inițiativă legată de Ion Maxim. „De vină” era desigur, în bună măsură și caracterul său, pe de o parte, introvertit și retractil, pe de alta inflexibil, refractar oricărei idei de concesiune morală. Cu alte cuvinte, tipul perfect al personalității elitare: caracter integru și excelență profesională.

Si iar îmi amintesc cum, la un moment dat, în relațiile noastre a survenit un moment de răceală. Era în clinică la Cluj când i-am trimis romanul meu, recent apărut (1976), *Nemuritorul albastru*. Pe scurt, cartea nu i-a plăcut. Mai mult: l-a măhnit și l-a revoltat. De ce? „Pentru că e un continuu atac la adresa Bisericii Catolice, cu atât mai grav cu cât, știi bine, eu nu pot, nu mi se îngăduie să ripostez...” Am rămas perplex, întrucât, firește, elaborând cartea, nicio clipă nu mi-a trecut prin minte o asemenea intenție. Am încercat să mă apăr. Dar socrul meu, i-am spus, e preot greco-catolic, a suferit și el destul, dar n-a găsit nimic reprobabil în carte, dimpotrivă, i-a plăcut. Mi-a răspuns ritos, lăsându-mă fără replică: „Eu nu sunt greco-catolic. Eu sunt catolic. Merg în fiecare duminică în Domul din Piața Unirii și mă rog în genunchi, în limba latină!” Am încercat să trec peste, am continuat să-i scriu, dar îmi răspundea mai rar și mai rece. Relațiile noastre au început să se mai încălzească abia după apariția romanului său, *Umbra de la Cozia*, căruia, fără intenția de a-l îmbuna neapărat, ci fiindcă e o carte realmente remarcabilă, i-am scris o cronică ponderată, în care am evitat elogiul prea apăsător. Gestul l-a tușat și l-am simțit reapropiindu-se, întâi prin scrisoarea prin care-mi mulțumea. Ne aflăm însă în 1980. Era prea târziu.

Am amintit episodul de mai sus cu titlul de curiozitate. Toți cei care au trecut prin mari suferințe au rămas cu micile lor fanatisme, intoleranțe, idiosincrasii, bizarerii, fixații. Nu e un motiv de a ridica piatra, ci de a încerca să-i înțelegem. Și de a pune în balanță ceea ce ni se pare bizarerie cu făptuirea lor, cu ceea ce ne-a rămas de la ei. Ion Maxim a fost, în percepția mea, un solitar, un introvertit, poate un mare timid, traumatizat de anii de detenție, inadapdat la mizeria și meschinăria epocii pe care o străbăteam; totodată un intelectual de vastă cultură, cu mari disponibilități afective, hipersensibil, un critic exigent și de o profundă onestitate. Ne tot plângem că nu mai avem modele. În realitate există suficiente modele, dar, excedate de falsele valori, de „vipuri” și „vedete” de butaforie, scandalos supralicitate mediatic. Modelele se cer căutate, descoperite, cultivate și respectate. Ion Maxim a fost un asemenea posibil model.

² Vd. și Radu Ciobanu, *Epistolar Ion Maxim (1925-1980)*, în „Cafeneaua literară”, Pitești, nr. 1/2007. Accesibil și pe www.memoria.ro.